

Didaktika chemického anorg. názvosloví

RNDr. Milan Šmídl, Ph.D.

• 1

Didaktické zpracování

- zopakovat základní pojmy týkající se tvorby a čtení chemického názvosloví a správných českých a latinských názvů prvků
- sjednotit různou vědomostní úroveň studentů přicházejících z různých ZŠ

Očekávané výstupy žáka dle RVP

- definuje pojem oxidační číslo a dokáže určit oxidační číslo prvku v molekule
- sestaví vzorec anorg. sloučenin (oxidy, halogenidy, hydroxidy, kyseliny, soli)
- orientuje se v nejčastějších triviálních názvech anorganických sloučenin

Stěžejní pojmy:

- oxidační číslo, anion, kation, křížové pravidlo, chemický vzorec, binární sloučenina

• 2

Didaktické zpracování

Rozvržení učiva:

- Opakování ZŠ – ox. číslo, elektronegativita, značky prvků, typy názvů 2h
- Názvosloví oxidů, halogenidů 1h
- Názvosloví hydroxidů, kyselin, solí 1h
- Procvičování 2h
- SEMINÁŘ: - hydridy (podle typů), komplexní sloučeniny, podvojně sloučeniny, peroxosloučeniny, thiosloučeniny, organické názvosloví (v rámci organiky)
-

Motivace:

- chemické názvosloví je jako chemický jazyk, díky němuž se všichni chemici světa domluví
- historie názvosloví (Národní obrození)

• 3

Princip chemického názvosloví základních anorganických sloučenin

• 4

Oxidační číslo - pravidla

= formální elektrický náboj, který by byl přítomen na atomu prvku, kdybychom elektrony na každé vazbě tohoto atomu přidělili elektronegativnějšímu prvku

PRAVIDLA:

1. nabývají hodnot od -IV do VIII (píšou se římsky, arabsky pouze nula)
2. oxidační číslo prvku ve volném atomu nebo v molekule je rovno nule (př. O₂, P₄, S₈, He,...)
3. součet oxidačních čísel atomů v molekule je roven nule, u iontů je rovno náboji iontu
4. oxidační číslo fluoru je vždy -I
5. oxidační číslo atomu vodíku je vždy +I, výjimkou jsou některé hydridy (-I)
6. oxidační číslo atomu kyslíku je většinou -II, výjimkou jsou peroxidy (-I)

• 5

Číselné a násobné předpony

č.	předpona	č.	předpona
1	mono	12	dodeka
2	di	19	nonadeka
3	tri	20	ikosa
4	tetra	21	henikosa
5	penta	22	dokosa
6	hexa	23	trikosa
7	hepta	29	nonakosa
8	okta	30	triakonta
9	nona	31	hentriakonta
10	deka	1/2	hemi
11	undeka	3/2	seskvi

č.	předpona	č.	předpona
2x	bis	6x	hexakis
3x	tris	7x	heptakis
4x	tetrakis	8x	oktakis
5x	pentakis	9x	nonakis

• 6

Názvosloví iontů

KATIONTY:

- název se tvoří:

- podstatné jméno (ion – kation)
- přídavné jméno s **koncovku ox. čísla** odpovídající hodnotě náboje iontu

=> *jednoatomové ionty* K^+ = kation *draselný*, Ca^{2+} = kation *vápenatý*

=> *některé víceatomové ionty odvozené od hydridů se nazývají někdy triviálním názvem např.* H_3O^+ *oxonium*, NH_4^+ *amonium* (kation amonný), PH_4^+ *fosfonium*

ANIONTY:

- název se tvoří:

- podstatné jméno (ion – anion)
- přídavné jméno s **koncovkou –IDOVÝ** u binárních sloučenin nebo u ostatních koncovkou **-OVÝ**

=> *Cl⁻ anion chloridový*, *OH⁻ anion hydroxidový*, *CN⁻ anion kyanidový*, *C⁴⁻ anion karbidový*, *N₃⁻ anion nitridový*, *S₄⁻ anion silicidový*

=> *NO₃⁻ anion dusičnanový*, *SO₄²⁻ anion síranový*, *SCN⁻ anion thiokyanatanový*

• 7

Názvosloví halogenidů

NÁZEV ZE VZORCE

- název se tvoří (zleva):

- podstatné jméno halogenid (fluorid, chlorid, bromid, jodid), ox. číslo vždy (-1)
- přídavné jméno s koncovkou ox. čísla atomu

chlorid vápenatý

VZOREC Z NÁZVU:

- vzorec tvoří (zleva):

a) chemická značka kationtu (oxidační číslo odpovídá koncovce v názvu)

b) chemická značka aniontu (fluorid F⁻, chlorid Cl⁻, bromid Br⁻, jodid I⁻)

bromid železitý

• 8

Názvosloví hydroxidů

NÁZEV ZE VZORCE

- název se tvoří (zleva):
  - a) podstatné jméno hydroxid, ox. číslo vždy (-1)
  - b) přídavné jméno s koncovkou ox. čísla atomu

VZOREC Z NÁZVU:

- vzorec tvoří (zleva):
  - a) chemická značka kationtu (oxidační číslo odpovídá koncovce v názvu)
  - b) chemická značka hydroxidového aniontu $(\text{OH})^{-1}$ => je-li hydroxidových skupin dvě a více, dává se anion do závorky (OH)

•

• 9

Názvosloví oxidů, sulfidů

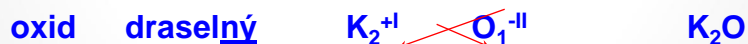
NÁZEV ZE VZORCE

- název se tvoří (zleva):
  - a) podstatné jméno oxid nebo sulfid, ox. číslo vždy (-2)
  - b) přídavné jméno s koncovkou ox. čísla atomu

VZOREC Z NÁZVU:

- vzorec tvoří (zleva):
  - a) chemická značka kationtu (oxidační číslo odpovídá koncovce v názvu)
  - b) chemická značka aniontu (oxid O^{-II} , sulfid S^{-II})

•

• 10

POKUS

Chemikálie, pomůcky:

práškový zinek Zn, prášková síra S, lodičky, váhy, kovový kelímek, zápalky, digestoř

Postup:

- ve třecí misce dobře promíchejte směs dvou hmotnostních dílů práškovitého zinku s jedním dílem práškové síry
- na kovovém kelímku v digestoři vytvořte ze směsi hromádku a zapalte ji

Závěr:

- popište vlastnosti a vzhled produktu
- určete chemický vzorec a název vzniklé látky

Foto: Milan Šmídl

Názvosloví bezkyslíkatých kyselin a jejich solí

NÁZVY A VZORCE KYSELIN A JEJICH SOLÍ

- vzorec je tvořen zleva atomem vodíku a centrálním atomem (bez kyslíku)
- název se tvoří (zleva):
  - podstatné jméno kyselina, vyjádřeno přítomností vodíku, vždy s ox. číslem (+1)
  - přídavné jméno centrálním atomem s koncovkou -OVODÍKOVÁ

např. HF	kyselina fluor vodíková	$H^+ \dots F^- \Rightarrow$ soli fluoridy
např. HCl	kyselina chlor vodíková	$H^+ \dots Cl^- \Rightarrow$ soli chloridy
např. HBr	kyselina brom vodíková	$H^+ \dots Br^- \Rightarrow$ soli bromidy
např. HI	kyselina jod vodíková	$H^+ \dots I^- \Rightarrow$ soli jodidy
např. HCN	kyselina kyan vodíková	$H^+ \dots CN^- \Rightarrow$ soli kyanidy
např. HN ₃	kyselina azid vodíková	$H^+ \dots N_3^- \Rightarrow$ soli azidy
např. H ₂ S	kyselina siro vodíková	$H^+ \dots S^{2-} \Rightarrow$ soli sulfidy

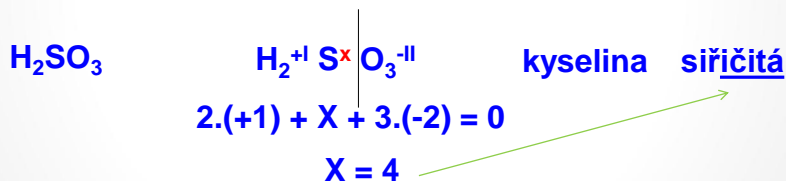
Názvosloví bezkyslíkatých kyselin a jejich solí

NÁZEV ZE VZORCE

- název se tvoří (zleva):
  - a) podstatné jméno kyselina, vyjádřeno přítomností vodíku, vždy s ox. číslem (+1)
  - b) přídavné jméno centrálním atomem a koncovkou jeho oxidačního čísla

POSTUP:

- rozdělíme vzorec na část kladnou (vodík a centrální atom) a zápornou (kyslík)
- určíme známá oxidační čísla (kyslík vždy -2, vodík vždy +1)
- dopočítáme oxidační číslo centrálního atomu tak, aby součet oxidačních čísel (vynásobených dolními indexy) kladné a záporné části byl roven nule

- je-li v molekule více vodíků, označuje se tento stav předponou HYDROGEN- s příslušnými násobnými předponami

• 13

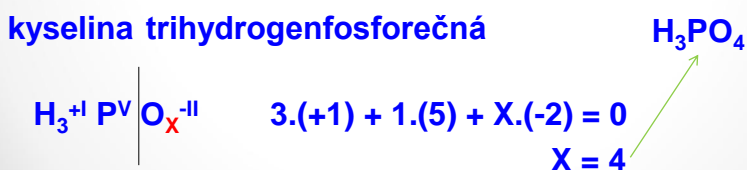
Názvosloví bezkyslíkatých kyselin a jejich solí

VZOREC Z NÁZVU

- vzorec se tvoří zleva:
  - a) atomem vodíku, vždy s ox. číslem (+1)
  - b) centrálním atomem s oxidačním číslem, odpovídajícím koncovce v názvu
  - c) atomem kyslíku

POSTUP:

- určíme známá oxidační čísla (kyslík vždy -2, vodík vždy +1, centrální atom podle koncovky v názvu)
- určíme počet atomů vodíku (u lichých ox. čísel centrálního atomu bývá nejčastěji 1, 3 nebo 5 atomů vodíku, u centrálních atomů se sudým oxidačním číslem bývá nejčastěji vodíků 2 nebo 4)

• 14

Názvosloví bezkyslíkatých kyselin a jejich solí

SOLI KYSLÍKATÝCH KYSELIN

- soli jsou formálně odvozovány jako produkty neutralizace (reakce mezi kyselinou a zásadou za vzniku vody), např.

- vzorec je zleva tvořen **kationtem** (odvozený od zásady) a **aniontem** (od kyseliny)
- název se tvoří (zleva):
  - a) podstatné jméno aniontu s koncovkou oxidačního čísla centrálního atomu a **zakončením -AN**
  - b) přídavné jméno kationtu s koncovkou jeho oxidačního čísla

kyselina	anion	název aniontu	název kationtu	kation	hydroxid
$\text{HN}^{\text{III}}\text{O}_2$	NO_2^-	dusitan	sodný	Na^+	NaOH
$\text{HN}^{\text{V}}\text{O}_3$	NO_3^-	dusičnan	draselný	K^+	KOH
$\text{H}_2\text{S}^{\text{VI}}\text{O}_4$	SO_4^{2-}	síran	vápenatý	Ca^{2+}	Ca(OH)_2
$\text{H}_2\text{S}^{\text{IV}}\text{O}_3$	SO_3^{2-}	siřičitan	hořečnatý	Mg^{2+}	Mg(OH)_2
$\text{H}_3\text{P}^{\text{V}}\text{O}_4$	PO_4^{3-}	fosforečnan	olovnatý	Pb^{2+}	Pb(OH)_2
$\text{HCl}^{\text{I}}\text{O}$	ClO^-	chlorman	železitý	Fe^{3+}	Fe(OH)_3
$\text{HCl}^{\text{VII}}\text{O}_4$	ClO_4^-	chloristan	chromitý	Cr^{3+}	Cr(OH)_3

• 15

POKUS

Chemikálie, pomůcky:

dichroman amonný (T+), trojnožka se sítkou, zápalky a kahan

Postup:

1. na sítku na trojnožce nasypete 3 velké lžičky dichromanu a vytvořte hromádku s důlkem nahore („sopku“)
2. kahanem sopku zapalte

Závěr:

- chemická reakce probíhá podle rovnice:
 $(\text{NH}_4)_2\text{Cr}_2\text{O}_7 \rightarrow \text{Cr}_2\text{O}_3 + \text{N}_2 + 4 \text{H}_2\text{O}$

=> pojmenujte produkty reakce

=> popište, jakým způsobem se jednotlivé látky během pokusu měnily a projevovaly

• 16

Použité zdroje

POUŽITÉ ZDROJE:

- BLAŽEK, J. *Přehled chemického názvosloví*. Praha: SPN, 2007. 144 s. ISBN 80-7235-260-1

•

• 17